

سخنان امام صادق (ع) درباره قرآن

شهربانو کاهدی*

چکیده

بر اساس نقل روایات صحیح و معتبر، پیامبر خدا (ص) برای امت اسلامی دو چیز گران بها و ارزشمند به عنوان یادگار و ودیعه تا روز قیامت گذاشتند که عبارت اند از: قرآن و عترت. بدون شک این دو چیز گران بها، سخت مورد علاقه و محبت رسول خدا (ص) بودند و آن حضرت برای رساندن آنها به سر حد منزل، تلاش های فراوانی کرده و طبعاً نگران آن بودند که امت پس از او بهای لازم را به این دو ندهند و قرآن را مهجور و عترت را رها کنند. از این رو، در حال حیات خویش پیوسته از قرآن و عترت و احترام به آنها سخن گفتند. دلیل این همه اصرار، این بود که «قرآن» کتاب خدا و برنامه هدایت انسان ها و «عترت» نگهبان کتاب الهی و مفسر آن است.

امام صادق (ع) خود یکی از همان عترت پاک رسول خدا است؛ کسی که عالم و هم عامل به قرآن بود. بدین جهت، در این نوشتار سعی بر آن شده است تا چهره قرآنی امام صادق (ع) را در رعایت آداب ظاهری و باطنی قرآن در سخنان امام (ع) را مطرح گردانیم تا سیره عملی امام (ع) را در مورد چگونگی تلاوت

قرآن و فهم و عمل به آن مورد بررسی قرار گیرد .
کلید واژه ها: قرائت، تلاوت، فهم، عمل، آداب ظاهری و باطنی قرآن .

مقدمه

قرآن پاک ترین کتاب، از مبدأ پاکی و طهارت، بر پاک ترین قلب عالم هستی نازل، و از لبان پاک ترین مخلوق عالم الهی تلاوت، و بر عالم وجود عرضه گردید. به همین خاطر تنها کسانی می توانند به این مصحف مطهر نزدیک شده، و از نور پر فیض آن بهره مند گردند که ظاهر و باطنی پاک و طاهر داشته و از هرگونه آلودگی جسم و روح منزّه باشند. که یکی از مصادیق «مطهرون» امام صادق (ع) است. که علاوه بر تلاوت قرآن به تدبر در آن نیز می پرداختند و الگو و اسوه مومنان نیز بودند و انس با قرآن را بزرگترین مایه نجات و رستگاری انسان ها دانسته و همگان را به این امر فرا می خواندند و ضمن توصیه دیگران به انس به قرآن خود نیز با قرآن انس ویژه ای داشتند. تا آنجا که در ظاهر و باطن همواره با قرآن بودند و در طول عمرشان قرآن را نصب العین خویش قرار دادند. امام صادق (ع) می فرماید: «هر جوان مؤمنی که قرآن بخواند، قرآن با پوست و گوشت و خون او در می آمیزد و خداوند او را با فرشتگان بزرگوار همراه می سازد و قرآن روز قیامت نگهدارنده او از دوزخ خواهد بود». بنابراین قلب انسان وقتی نورانیت خاصی پیدا می کند که علاوه بر قرائت قرآن، آن را به قلب خود بسپارد، چنانچه امام صادق (ع) در تشویق های قرآنی خود، هم دیگران را به این امر خداپسندانه تشویق می کرد و هم از خدا در دعاهای خویش می خواست تا این کتاب آسمانی را در قلب خویش جای دهد.

چهره قرآنی امام صادق (ع)

امام جعفر صادق (ع) وارث علم کتاب، سینه اش گنجینه اسرار قرآنی و وجود مقدسش آمیخته با قرآن کریم بود. زیرا قرآن منشاء تمام دانسته های امام (ع) بوده، بدین جهت، هر کس به چهره امام صادق (ع) می نگریست، قرآن در نظرش تجلی می کرد و هرگاه قرآن را می دید، امام صادق (ع) در خاطرش جلوه می نمود. او با آیات قرآن سخن می گفت، با قرآن استدلال می کرد، و سکوتش تفکر در قرآن بود. به گفته مالک بن انس و دیگران، هیچ گاه امام جعفر صادق (ع) جدای از قرآن دیده نشد. مالک گوید: من، جعفر بن محمد را بارها

می دیدم که تبسم های نمکین نقش لبان او بود. هر گاه از پیامبر (ص) نزد او نام می بردند، ناگهان از احساس عظمت پیامبر (ص)، چهره او زرد می گشت. من هرگز ندیدم که او حدیثی از پیامبر (ص) نقل کند، مگر این که قبلا وضو می گرفت. من برخی اوقات با او رفت و آمد می کردم و او را در یکی از سه حال می دیدم: یا نماز می گزارد و یا ساکت بود و یا قرآن می خواند، و هرگز چیز غیر مفیدی به زبان جاری نمی ساخت. از بندگان خدا بود که از او می ترسید.^۱

سیره عملی امام صادق (ع) در قرائت قرآن

امام صادق (ع) عاشق و شیفته کتاب خدا بود و در تمام زندگی و عمر خود به اشکال مختلف قرآن را محور زندگی خود قرار داده بود؛ اگر چه در برخی از مقاطع زندگی آن حضرت درباره زندگی قرآنی اش از مورخان چیزی نقل نشده است. خواندن دعا پیش از تلاوت قرآن: امام صادق (ع) قبل از قرائت قرآن، وقتی که آن را در دست می گرفتند می فرمودند:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا كِتَابُكَ الْمَنْزَلُ مِنْ عِنْدِكَ عَلِيٌّ رَسُولُكَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَكَلَامُكَ الْوَاقِعُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكَ، جَعَلْتَهُ هَادِيًا مَنْكَ إِلَى خَلْقِكَ وَحَبْلًا مَتَّصِلًا بَيْنَمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ عِبَادِكَ. اللَّهُمَّ إِنِّي نَشَرْتُ عَهْدَكَ وَكِتَابَكَ فَاجْعَلْ نَظْرِي فِيهِ عِبَادَةً وَقِرَاءَتِي فِيهِ فِكْرًا، وَفِكْرِي فِيهِ اعْتِبَارًا، وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ اتَّعَظُ بِبَيَانِ مَوَاعِظِكَ فِيهِ وَاجْتَنِبُ مَعَاصِيكَ، وَ لَا تَطْبَعُ عِنْدَ قِرَائَتِي عَلَيَّ سَمْعِي، وَ لَا تَجْعَلْ عَلَيَّ بَصْرِي غَشَاوَةً، وَ لَا تَجْعَلْ قِرَائَتِي قِرَاءَةً لَا تَدَبَّرُ فِيهَا، بَلْ اجْعَلْنِي أَتَدَبَّرُ آيَاتِهِ وَأَحْكَامَهُ، أَخَذًا بِشَرَائِعِ دِينِكَ، وَ لَا تَجْعَلْ نَظْرِي فِيهِ غَفْلَةً وَ لَا قِرَائَتِي هَذَا، إِنَّكَ أَنْتَ الرَّؤُوفُ الرَّحِيمُ؛ خَدَايَا! مِنْ شَهَادَتِ مِي دَهْمِ اَيْنَ، كِتَابِ تَوْسْتِ كِهْ اَزْ نَزْدِ تُوْ بَرِ رَسُوْلَتِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ نَازِلِ شُدِهْ اَسْت. وَ كَلَامِ تَوْسْتِ كِهْ بَرِ زَبَانِ پِيَامْبَرْتِ جَارِي شُدِهْ اَسْت. اَنْ رَاهَادِيْ بِهْ سُوِيْ خَلَقْتِ قِرَارِ دَادِهْ اِيْ وَ رِيْسْمَانِ مَتَّصِلِ بَيْنِ خُوْدِ وَ بِنْدِ گَانْتِ قِرَارِ دَادِهْ اِيْ. خَدَايَا! مِنْ عَهْدِ وَ كِتَابْتِ رَا بَازِ مِيْ كِنَم. خَدَايَا! نَظْرِ كَرْدَنَمِ دَرِ قِرَاْنِ رَا، عِبَادَتِ وَ قِرَائَتِمِ رَا، فِكْرِ وَ فِكْرِ كَرْدَنَمِ دَرِ اَنْ رَا عِبْرَتِ پَذِيْرِيْ قِرَارِ دِهْ. مَرَا اَزْ كَسَانِيْ قِرَارِ دِهْ كِهْ بِهْ وَسِيْلَهْ بِيَانِ مَوَاعِظِ تُوْ دَرِ قِرَاْنِ، مَوْعِظَهْ مِيْ پَذِيْرِنْدِ وَ اَزْ نَافَرْمَانِيْ تُوْ

پرهیز می کنند. و هنگام قرائت کردند، برگوش «دل» من مهر «غفلت» و بر دیدگانم «قلبم» پرده «جهالت» به گونه ای قرار ده که شرایع دینت را اخذ کنم. و نظرم را در آن، نظر غفلت و قرائتم را، بیهوده گویی قرار نده. به درستی که تو مهربان و رحیم هستی». ۲.

بیهوشی در حال تلاوت قرآن: علامه مجلسی می نویسد: روایت شده، هر گاه مولای ما امام صادق (ع) در نماز خویش قرآن می خواند، یک باره از هوش می رفت؛ زمانی که به هوش می آمد، از او علت بیهوشی را پرسیدند. حضرت در پاسخ فرمود: «آن قدر آیات قرآن را تکرار کردم تا به حالتی رسیدم که گویا آن آیات را از زبان فرستنده اش می شنوم». ۳.

استشفای آیات: گاهی هم حضرت امام صادق (ع) با تلاوت برخی آیات قرآن مجید از خداوند طلب شفا برای برخی بیماران می کرد و به برکت خواندن آیه مورد نظر، آن فرد بیمار شفا می یافت.

معاویة بن وهب گوید: فرزند فردی از اهل مرو، سردرد گرفته بود. او به خدمت امام صادق (ع) شکایت کرد. امام فرمود: «او را نزدیک بیاور»، پس امام دست مبارک خود را بر سر بیمار کشید و این آیه مبارکه را خواند: «إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ» (فاطر، ۴۱/۳۵)؛ «محققا خدا آسمان ها و زمین را از این که نابود شود، نگاه می دارد و اگر رو به زوال نهند، جز او هیچ کس آنها را نمی تواند حفظ کند». پس به اذن خدا، شفا یافت. ۴.

به کارگیری دستوره های قرآن

سیمای قرآنی امام جعفر صادق (ع) به خوبی نشان دهنده این بود که چگونه امام از این کتاب الهی پاسداری می کرد و حرمتش را ارج می نهاد. در دعایی که پیش از قرائت قرآن می خواند، و از در خواست های عاجزانه او می توان به قطع و یقین گفت امام صادق (ع) عالی ترین و کامل ترین شخصیت در عمل به قرآن مجید بود و دیگران را نیز از این بهره وری بی نصیب نمی گذاشت و نمونه آن در زندگی آن حضرت فراوان به چشم می خورد. که عبارتند از:

۱. صله رحم، حسابرسی را سبک می کند: اربلی در کشف الغمة از حافظ عبدالعزیز بن الأخضر نقل کرده: وقتی بین امام جعفر صادق (ع) و عبدالله بن حسن در وسط روز

سخنانی رد و بدل شد، عبدالله به درشتی با امام سخن گفت و از یکدیگر جدا شدند. هر دو به مسجد رفته، بار دیگر همدیگر را بر در مسجد ملاقات کردند. امام صادق (ع) به عبدالله بن حسن فرمود: «ای ابامحمد! چگونه روز را به شب رساندی؟» عبدالله با حالت عصبانیت گفت: به خیر و خوشی. امام صادق (ع) فرمود: «ای ابا محمد! آیا می دانی که صله رحم، حساب را تخفیف می دهد؟» عبدالله گفت: پیوسته چیزی می گویی که ما آن را نمی دانیم. امام فرمود: «من بر تو قرآن می خوانم». عبدالله گفت: این را قرآن گفته است؟! امام فرمود: «آری». عبدالله گفت: آن را بخوان. امام فرمود: «خدای عزوجل می فرماید: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ» [الرعدة ۱۳/۲۱]؛ و آنها که پیوندهایی را که خدا دستور به برقراری آن داده، برقرار می دارند و از پروردگارشان می ترسند و از بدی حساب روز قیامت بیم دارند». عبدالله - با شنیدن این آیه، متنبه شده - گفت: از این پس، هرگز مرا قاطع رحم نخواهی دید. ۵

۲. احترام فوق العاده به قرآن: امام صادق (ع) علاوه بر احترام فوق العاده ای که به قرآن کریم می گذاشت، با بیان برخی روایات، به تبیین عظمت قرآن در جامعه می پرداخت و از همگان می خواست تا از این نعمت بزرگ کاملاً قدردانی کنند و چنان که شایسته است، آن را محترم شمارند.

امام (ع) میفرمودند: «هر گاه خداوند اولین و آخرین را [در قیامت] جمع کند، در این هنگام شخصی که در زیبایی همانند او دیده نشده، وارد خواهد شد و چون نگاه مؤمنان به آن افتد، می گویند: این از ماست، چقدر زیباست! و چون از برابر صف شهدا عبور کند، شهدا می گویند: این قرآن است و سپس از صف رسولان می گذرد. آنان می گویند: این قرآن است. به صف فرشتگان می رسد. آنان نیز می گویند: این قرآن است. تا اینکه در طرف راست عرش الهی می ایستد. سپس خداوند علیّ اعلا می فرماید: به عزت و جلال خودم سوگند! هر که تو را گرامی داشته، او را گرامی خواهم داشت و هر که به تو توهین کرده باشد، به او اهانت خواهد شد». ۶

۳. تشویق به فراگیری قرآن: از آنجا که قرآن کریم کتاب آسمانی و دستور العمل زندگی پیروان اسلام است، امام صادق (ع) همیشه می کوشید که مردم را هر چه بیشتر با آن آشنا کند و کسی را که یاد نگرفته بود، به قرائت تشویق می فرمود، و آن که را می دانست ولی

چندان به آن اهمیت نمی داد، او را به وظایفش در برابر قرآن آشنا می ساخت و این روش امام در طول زندگی پر برکتش بود.

قطب راوندی می نویسد: روایت شده امام صادق (ع) غلامی داشت که نام او مسلم بود. این فرد قرآن نمی دانست، امام صادق (ع) در یک شب قرآن را به او آموزش داد. پس مسلم شب را به روز رسانید؛ در حالی که قرآن را یاد گرفته بود.^۷ و نیز حضرت فرمودند: «مؤمن نمی میرد، مگر آن که قرآن را فراگیرد و یا در مسیر فراگیری آن باشد».^۸ و نیز فرمودند: «کسی که یک حرف از قرآن را یاد بگیرد، ده حسنه ثواب دارد و ده سیئه از او محو می گردد و ده درجه به او عنایت می شود».^۹

آداب باطنی تلاوت قرآن از منظر امام صادق (ع)

با توجه به حساسیت موضوع، مصادیق طهارت را برای آمادگی تلاوت قرآن برشمرده و پیرامون آنها توضیح مختصری می دهیم:

طهارت کلی جسم: اولین شرط برای تماس با قرآن، پاک بودن از جنابت و داشتن

وضو است

طهارت دهان: در چند حدیث شریف که از ائمه معصومین (ع) نقل گردیده، از دهان به عنوان «راه قرآن» و «یکی از راههای پروردگار» یاد شده است. «امام صادق (ع) فرمودند: پیامبر (ص) فرمودند: راه قرآن را پاکیزه سازید. پرسیدند: ای رسول خدا! راه قرآن چیست؟ فرمودند: دهان های شما. پرسیدند: به چه پاکیزه کنیم؟ فرمودند: به مسواک زدن».^{۱۰}

طهارت چشم: از رسول اکرم (ص) نقل شده که فرمودند: «اعط العین حقها»؛ حق چشم را ادا کنید. عرض کردند: حق چشم چیست یا رسول الله؟ فرمودند: «النظر الی المصحف؛ نگاه کردن به قرآن». زیرا تلاوت قرآن از روی قرآن، طبق حدیث، عبادت است. اگر چشم پاک نباشد، توفیق نظر به قرآن را پیدا نمی کند. چشم هرزه ای که به دنبال معصیت و خطا می چرخد، و چشم افسار گسیخته ای که دیگر در کنترل صاحبش نیست، اگر هم بر روی خطوط قرآن قرار بگیرد، همچون کوری است که جمال نورانی حق را هرگز مشاهده نخواهد کرد.

طهارت سایر اعضای بدن: گوشی که صوت ملکوتی قرآن را می شنود و متأثر نمی شود گوشی که در مسیر خطاب های قرآن قرار می گیرد، اما گویا هرگز کلامی و یا خطابی نشنیده است، گوشی که از شنیدن غیبت و دروغ و تهمت لذت می برد، این گوش طهارت ندارد،

دستی که ناپاک است و طهارت ندارد، نباید به سوی قرآن دراز شود «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ» (الواقعة، ۷۹/۴)؛ «جز دست پاکان بدان نرسد».

پس باید تمامی اعضا بدن را که راه‌های قرآن هستند پاک و مطهر نمائیم تا انوار الهی، وجودمان را نورانیّت و روشنائی و صفا بخشد. طهارت کلی جسم، بسیار آسان است. با یک نیت و مقداری آب می‌توان خود را از آلودگی‌های ظاهری پاک کرد و به آسانی قرآن را به لب گذاشت و بوسید و خطوط آنرا لمس نمود. اما طهارت دیگر اعضا از جمله: دهان و گوش و چشم و روح به یک‌باره امکان‌پذیر نیست و باید ضمن توکل بر خداوند بزرگ با جدیت و تمرین و ممارست رذائل اخلاقی را از جسم و روح زدوده و آن چنان پاک و طاهر نمائیم که شایستگی انس و مجالست با کلام وحی «قرآن» را بیابیم.

تلاوت کنندگان از منظر امام صادق(ع)

امام صادق(ع) تلاوت کنندگان قرآن را به سه گروه تقسیم فرموده و نتیجه عمل آنان را بیان می‌فرماید: ۱- عده‌ای برای نزدیک شدن به سلاطین و زورمندان و برای سلطه یافتن بر مردم قرآن می‌خوانند این دسته اهل آتش اند. ۲- قاریانی که الفاظ قرآن را از بر کرده خوب می‌خوانند ولیکن حدود آن را ضایع نموده اند اینان هم اهل آتش اند. ۳- و گروهی قرآن می‌خوانند تا زیر پوشش آن قرار گیرند. اینان به محکم و متشابه آن ایمان دارند فرایض را به جا می‌آورند، حلال آن را حلال و حرام آن را حرام دانسته و در مقام علم تسلیم قوانین قرآن هستند. این دسته همان کسانی هستند که دست رحمت الهی آنان را از هر سقوطی نجات می‌دهد و آنان اهل بهشت اند و در باره هر که بخواهند حق شفاهت دارند. ۱۱

اهتمام و سفارش به تلاوت قرآن

امام صادق(ع) علاوه بر سیره عملی خود که به تلاوت قرآن مجید در شبانه روز اهمیت می‌دادند، به دیگران نیز سفارش می‌فرمودند که از این کتاب آسمانی غفلت نورزند. امام با بیان عظمت قرآن، دیگران را در شب و روز و پیش از خواب و همچنین در فرصت‌های پیش آمده، به تلاوت کتاب خدا دعوت می‌فرمودند. موارد زیر نشانگر این تشویق‌هاست:

۱. روزی پنجاه آیه قرآن بخوانید: حریر از امام صادق(ع) نقل کرده است که فرمود:

القرآن عهد الله الى خلقه فقد ينبغى للمراء المسلم أن ينظر فى عهده و أن يقرأ منه فى كل

یوم خمسين آية؛ قرآن برنامه ای است الهی پس بسیار شایسته است که هر فرد مسلمان در عهد نامه الهی اش به دقت نظر افکند و هر روز دست کم پنجاه آیه را با تدبیر تلاوت کند». ۱۲.

۲. درجات بهشت به تعداد آیات قرآن: مفضل بن عمر از امام صادق (ع) نقل کرده است که فرمود: «عليكم بتلاوة القرآن فإن درجات الجنة على عدد آيات القرآن، فاذا كان يوم القيامة يقال لقارئ القرآن اقرأ و ارق فكلما قرأ آية يرقى درجة؛ بر شما باد به تلاوت قرآن ازیرا که درجات بهشت با عدد آیات مساوی است. روز قیامت به قاری قرآن گفته می شود که: بخوان و بالا برو. و او هر آیه که می خواند، یک درجه بالاتر می رود». ۱۳.

۳. پیش از خواب قرآن بخوانید: امام صادق (ع) به فضیل بن یسار فرمود: «ما يمنع التاجر منكم المشغول في سوقه اذا رجع الى منزله ان لا ينام حتى يقرأ سورة من القرآن فتكتب له مكان كل آية يقرأها عشر حسنات و يمحي عنه عشر سيئات؛ چه مانعی دارد که یک تاجر در بازار که سرگرم داد و ستد است، وقتی به خانه آمد، پیش از آن که بخوابد، سوره ای از قرآن بخواند تا به هر آیه ده حسنه به او بدهند و ده گناه از او محو شود». ۱۴.

۴. در دل شب، قرآن بخوانید: آن حضرت فرمودند: «در روز قیامت فردی را برای حساب صدا می کنند، پس قرآن در صورتی زیبا پیش روی او قرار می گیرد و می گوید: خدایا! من قرآنم و این بنده تو در راه تلاوت من خود را به رنج و تعب انداخت و در دل های شب مرا تلاوت کرد و قلبش را روشن و اشکش جاری شد. پروردگارا! او را از من خشنود کن؛ همچنان که من از او خشنودم. خداوند عزیز جبار می فرماید: بنده من! دست راستت را بیاور. آنگاه آن را از رضوان و دست چپ او را از رحمت پر می کند و سپس به اومی فرماید: این بهشت ماست، بخوان و بالا برو! پس او آیه می خواند و یک درجه ترفیع می شود». ۱۵.

۵. صد آیه در نماز شب بخوانید: اسحاق بن عمار از امام صادق (ع) روایت کرده که فرمودند: «من قرأ مائة آية يصلی بها فی لیلة كتب الله عزوجل له بها قنوت لیلة. و من قرأ مائتی آية فی لیلة غیر صلاة اللیل كتب الله له فی اللوح قنطارا من الحسنات و القنطار ألف و مائتا أوقية و الأوقية اعظم من جبل احد؛ تلاوت صد آیه از قرآن در نماز شب، با قنوت یک شب مساوی است و کسی که دویست آیه در غیر نماز بخواند، یک قنطار حسنه برایش نوشته می شود و قنطار ۱۲۰۰ اوقیه است و هر اوقیه ای از کوه احد بزرگ تر

۶. در شب‌های جمعه، قرآن بخوانید: زید شحام گوید: حضرت امام جعفر صادق (ع) در شب جمعه ای در بین راه به من فرمود: «إِقْرَأْ فَإِنَّهَا لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ قَرَأْنَا، فَقَرَأْتُ:» «إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ * يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ * إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ» [الدخان، ۴۴/۴۲/۴۰]، فقال ابو عبد الله: «نحن و الله الذي يرحم الله و نحن و الله الذي استثنى الله و لكننا نغني عنهم»؛ قرآن بخوان که امشب شب جمعه است. پس این آیه را خواندم: روز جدایی - حق از باطل - وعده گاه همه آنهاست؛ روزی که هیچ دوستی کمترین کمکی به دوستش نمی کند و از هیچ سویاری نمی شوند. مگر افرادی را که خداوند یاری کند. امام فرمود: به خدا سوگند! این مائیم که خداوند به ما رحم می کند و ما را پروردگار استثنا کرده است، ولكن ما به دوستانمان سود خواهیم رساند. ۱۷.

۷. جوانان قرآن بخوانند. امام صادق (ع) می فرماید: «من قرأ القرآن و هو شاب مؤمن اختلط القرآن بلحمه و دمه و جعله الله مع السفرة الكرام البررة و كان القرآن حجيذا عنه يوم القيامة يقول: يا رب ان كل عامل قد اصاب اجر عمله غير عاملی فبلغ به اكرم عطایاک. قال: فيكسوه الله العزيز الجبار حلتين من حلل الجنة و يوضع على راسه تاج الكرامة، ثم يقال له: هل ارضيناك؟ فيقول القرآن: يا رب قد كنت ارغب له فيما هو افضل من هذا. فيعطى الأيمن بيمينه و الخلد بيساره ثم يدخل الجنة، فيقال له: اقرأ و اصعد درجة. ثم يقال له: هل بلغنا به و ارضيناك؟ فيقول: نعم؛ هر جوان مؤمنی که قرآن تلاوت کند، قرآن با گوشت و خون او آمیخته می گردد و باسفرای گرامی خدا همنشین خواهد بود و همانا قرآن حائلی بین او [و بین تیرگی ها] در روز قیامت خواهد بود. قرآن به محضر پروردگار می گوید: خدایا! هر کارگری اجر و مزد کار خویش را دریافت، جز این جوان؛ پس بهترین عطایای خود را به او برسان. خداوند دو لباس از لباس های بهشتی به او می پوشاند و بر سرش تاج کرامت را می گذارد. سپس به قرآن خطاب می شود که: آیا تو را درباره او راضی کردیم؟ قرآن کریم در پاسخ می گوید: خدایا! دوست می داشتم که بهتر از این کرامت ها را به او می دادی. پس در دست راست آن جوان، امان نامه و در دست چپش زندگی ابدی در بهشت می دهند. سپس وارد بهشت می گردد و به او گفته می شود: قرآن بخوان و یک درجه بالا برو. آن گاه به قرآن گفته می شود: آیا عطایا و

کرامت های خود را به او رساندیم. آیا تو را راضی کردیم؟ قرآن در پاسخ می گوید: آری». ۱۸.

۸. پرتو افشانی خانه قرآنی: بسیاری از خانه های مسلمانان به دلیل برخی مسائل در آنها، ویژگی خاصی دارند؛ از جمله خانه ای که در آن قرآن تلاوت شود، نوری می درخشد که آسمان نیز از درخشش نورانی می شود. امام صادق (ع) فرمود: «الدار اذا تلى فيها كتاب الله لها نور ساطع فى السماء و تعرف من بين الدور؛ هنگامی که در خانه ای قرآن خوانده شود، برای آن، نور درخشانی خواهد بود که در آسمان بدرخشد و در بین خانه ها شناخته شود». ۱۹.

و فرمودند: «إِنَّ الْبَيْتَ إِذَا كَانَ فِيهِ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ يَتْلُو الْقُرْآنَ يَتَرَاهُ أَهْلَ السَّمَاءِ كَمَا يَتَرَاهُ أَهْلُ الدُّنْيَا الْكَوْكَبَ الدَّرِّيَّ فِي السَّمَاءِ؛ اگر در خانه ای که مسلمانی در آن هست، قرآن خوانده شود، در آسمان ها چنان برای اهل آسمان جلوه کند که ستارگان درخشان و پرفروغ آسمان برای اهل زمین جلوه می کنند». ۲۰.

رعایت آداب در تلاوت قرآن

امام صادق (ع) به رعایت آداب قرائت نیز اهتمام داشت که به برخی از آنها اشاره می کنیم:

۱. برای خودنمایی نباشد: امام صادق (ع) فرمودند: «پاره ای از مردم قرآن را تلاوت می کنند که گفته می شود: چه خوب می خواند! و برخی برای تأمین معاش قرآن می خوانند. در این دو دسته خیری نیست. ولی بعضی از مردم قرآن می خوانند که از راهنمایی های آن بهره مند شوند و در نماز و در هر حال، شب و روز از آیات الهام بخش قرآن بهره معنوی و فکری بردارند». ۲۱.

۲. برای منافع مادی و دنیوی نباشد: و نیز فرمودند: «کسی که بر سلطان جائری وارد شود و برای رسیدن به پول و ثروت و آرزوهای مادی و دنیوی قرآن بخواند، چنین کسی مورد لعن خداوند خواهد بود و به هر حرفی، ده لعنت و شنونده نیز به هر حرفی یک لعنت خواهد شد». ۲۲.

۳. قرآن از رو خوانده شود: امام صادق (ع) می فرمایند: «کسی که قرآن را از روی آن تلاوت کند، نور دیدگانش زیاد می گردد و بار گناه پدر و مادرش سبک می شود؛ هر چند که هر دو کافر باشند». ۲۳ همچنین فرمود: «خواندن قرآن از روی آن، موجب تخفیف عذاب از پدر و مادر می شود؛ گر چه کافر باشند». ۲۴.

۴. پیش از تلاوت، استعاذه شود: از امام صادق(ع) درباره استعاذه پیش از خواندن قرآن پرسیده شد، در پاسخ فرمود: «نعم؛ فتعوذ بالله من الشيطان الرجيم؛ بله، از شیطان رانده شده به خدا پناه ببر». ۲۵

۵. قرآن را با خضوع و خشوع بخوانید: امام فرمودند: «إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِالْحَزْنِ فَاقْرَأْهُ بِالْحَزْنِ؛ قرآن کریم با حزن نازل شد، پس شما نیز آن را با حزن و خشوع بخوان». ۲۶ و فرمودند: «کسی که قرآن بخواند، ولی قلبش خاضع نشود و احساس حزن در خود نکند، امر بزرگی را کوچک شمرده و زیان کرده است. پس تلاوت کننده قرآن به سه چیز نیاز دارد: ۱. قلب خاشع، ۲. فکری فارغ، ۳. موضعی آرام؛ زیرا قلب که خاشع شد، افکار شیطانی فرار می کند. و دل که فارغ گشت، به تمام وجود متوجه قرآن می شود و موجبات تفرقه فکر رخت بر می بندد و از نورانیت کلام خدا و آثار آن محروم نخواهد شد. و هر گاه جای آرام و خلوتی انتخاب کند، با رعایت آن دو اصل پیشین، همانا روح و جان او با کلام خدا انس می گیرد و شیرینی حرف زدن با خدا را لمس می کند. همچنین الطاف پنهان الهی را احساس می کند؛ در نتیجه، حالت انس با قرآن را بر هر حالت دیگر ترجیح می دهد و بهترین وقت خود را در همین لحظه می بیند.

پس به دقت بنگر که منشور الهی را چگونه می خوانی و در برابر او امر و نواهی آن چه موضعی داری و در قبال حدود آن چگونه خواهی بود؛ زیرا قرآن، کتابی است که باطل در ساحت مقدس آن راه ندارد و از جانب خداوند حکیم است. پس به دقت تلاوت کن و در هر وعد و وعیدی توقف کن و در مثال ها و مواعظ آن تفکر کن. مواظبت کن که به موازات صحت قرائت، در اقامه حدود آن کوشا باشی». ۲۷

۶. در آیات و مواعظ آن اندیشه کنید:

امام صادق(ع) در مقام دعا می فرمودند: «پرودگارا! عهدنامه خود را منتشر ساختی. پس نگاه مرا در آن عبادت قرار ده و قرائتم را تفکر و تفکر را موجب عبرت. خدایا! قرائتم را قرائت بدون تفکر قرار مده و نظرم را در قرآن توأم با غفلت مگردان». ۲۸

۷. سکوت به هنگام شنیدن آیات قرآن: کتاب آسمانی و قرآن مجید آن قدر والا و ارزشمند است که بندگان خدا حتی به هنگام شنیدن آیات نیز باید سرا پا گوش باشند و سکوت کنند. در این زمینه، هم خود قرآن مجید فرموده: «اگر قرآن خوانده شد، به آن آیات

گوش دهید و سکوت کنید» (الأعراف، ۷/۲۰۴)، و هم معصومان (ع) از جمله امام صادق (ع) فرموده: «يجب الانصات للقرآن في الصلاة وغيرها و اذا قرأ عندك القرآن وجب عليك الانصات و استماع؛ واجب است که به هنگام تلاوت قرآن چه در نماز و چه در غیر نماز، سکوت کنی و هر گاه در حضور تو قرآن خوانده شد، واجب است بر تو که سکوت کامل را رعایت کنی». ۲۹

۸. با شتاب خوانده نشود: دستور دیگر امام صادق (ع) آن است که سعی شود به هنگام قرائت قرآن، به سرعت و با شتاب آن را نخوانیم و در تفسیر آیه مبارکه «وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً» (المزمل، ۴/۷۳)، فرمود: «هو أن تتمكث فيه و تحسن فيه صوتك؛ با تأمل و تأنی بخوانی و در برخورد با هر آیه، درنگ کنی و آن را با صوت نیکو بخوانی»^{۳۰}. و فرمودند: «قرآن با شتاب زدگی خوانده نمی شود، بلکه کلمه کلمه و با دقت خوانده می شود. پس به هر آیه ای که درباره بهشت می رسیم، باید مقداری توقف کنیم و از خدا آن را بخواهیم و همچنین آیه ای که از جهنم سخن می گوید، باید به خدا پناه ببریم». ۳۱

۹. با صدای بلند و نیکو بخوانید: به امام صادق (ع) عرض کردند: شخصی معتقد است که دعا وقتی اثر دارد و کارساز است که به صدای بلند خوانده شود. امام فرمودند: «ایرادی ندارد؛ زیرا علی بن حسین (ع) بهترین صوت را در تلاوت قرآن داشت و بسیار بلند می خواند که تمام اهل خانه می شنیدند. و امام باقر (ع) نیز از همه مردم صوتش در تلاوت قرآن بهتر بود و شب ها که بر می خواست و قرآن می خواند، بلند می خواند، حتی رهگذران و مخصوصاً سقاها می ایستادند و گوش می دادند». ۳۲

امام صادق (ع) علاوه بر سیره عملی خود که به تلاوت قرآن مجید در شبانه روز اهمیت می داد، به دیگران نیز سفارش می کرد که از این کتاب آسمانی غفلت نورزند. امام با بیان عظمت قرآن، دیگران را در شب و روز و پیش از خواب و همچنین در فرصت های پیش آمده، به تلاوت کتاب خدا دعوت می کرد.

جایگاه کلام الهی و شیوه بهره گیری از قرآن از دیدگاه امام صادق (ع)

به اختصار به برخی از محورهای تعالیم و توصیه های حضرت اشاره می کنیم شاید که جامعه قرآنی از حضرت صادق (ع) سرمشق بگیرند و از سرچشمه هدایت قرآنی، جان

عطشناک خویش را سیراب سازند .

۱ . قرآن ، تجلی گاه خدا : کلام الهی ، جلوه ای از قدرت و علم و حکمت خداست و آیات قرآن ، هریک نشانه ای از عظمت الهی است . امام صادق (ع) در زمینه جلوه گاه بودن قرآن برای ذات مقدس خدا البته برای چشم های بیدار و دل های آگاه می فرماید : «لقد تجلی الله لخلقه فی کلامه و لکنهم لایبصرون ؛ خداوند بر خلق خویش در کلام خودش تجلی کرده است ، ولی آنان خدا را نمی بینند» . ۳۳

۲ . گنجینه کامل : امام صادق (ع) می فرماید : «خداوند بی همتا و قدرتمند ، کتاب خویش را بر شما نازل فرمود و او راستگو و نیکوکار است . در قرآن ، خبر شما و خبر آنان که پیش از شما بودند و آنان که پس از شما خواهند آمد ، همچنین خبر آسمان و زمین است...» . ۳۴ و در سخن دیگری به جنبه تبیان بودن قرآن چنین اشاره می فرماید : «إن الله أنزل فی القرآن تبیان کل شیء ، حتی و الله ما ترک شیئا یحتاج إلیه العباد... إلا و قد أنزله الله فیه ؛ خداوند در قرآن ، بیان هرچیز را نازل کرده است . به خدا قسم هیچ چیزی را که بندگان به آن نیازمندند ، فروگذار نکرده و برای مردم بیان فرموده است» . ۳۵

۳ . عهدنامه الهی : قرآن ، عهدی استوار میان خدا و مردم است و آیات این کتاب ، متن این عهدنامه را بیان می کند . در عهد نامه باید نگریست ، به آن باید پای بند بود ، مفاد آن را نباید زیر پا گذاشت . امام صادق (ع) درباره این عهدنامه و لزوم تلاوت بخشی از آن در هر روز ، چنین می فرماید : «القرآن عهد الله الی خلقه ، فقد ینبغی للمسلم ان ینظر فی عهده و ان یقرأ منه فی کل یوم خمسين آیه ؛ قرآن عهد خداوند نسبت به بندگان اوست . سزاوار است که یک انسان مسلمان در این عهدنامه الهی بنگرد و هر روز پنجاه آیه از آن را بخواند» . ۳۶

۴ . آینه عبرت : امام صادق (ع) می فرماید : «علیکم بالقرآن ! فما وجدتم آیه نجا بها من کان قبلکم فاعملوا به ، و ما وجدتموه هلک من کان قبلکم فاجتنبوه ؛ بر شما باد قرآن ! هر آیه ای را که یافتید که گذشتگان ، با عمل به محتوای آن آیه نجات یافتند ، شما هم به آن عمل کنید و هر آیه را دیدید که بیانگر هلاکت پیشینیان است ، شما هم از آن [عامل هلاکت] بپرهیزید» . ۳۷

این شیوه برخورد با آیات قرآن ، سودمندترین شیوه ای است که در عمل فردی و اجتماعی

مسلمانان اثر می گذارد و قرآن هدایتگر قاری می شود.

۵. احکام جاودانه : دین خدا و آیات قرآن، حاوی یک سلسله احکام الهی است که تا دامنه قیامت استمرار می یابد. آنچه که حلال الهی و حرام الهی است، مشمول مرور زمان نمی شود و حکم خدا در اثر «جو» یا «شرایط جدید» یا «تمایلات این و آن» عوض نمی گردد. امام صادق (ع) در تشریح بعثت های سلسله نورانی انبیاء، به دوره بعثت رسول خاتم (ص) می رسد و می فرماید: «تا آن که محمد (ص) آمد و قرآن و شریعت و راه و روش قرآن را آورد. پس حلال آن تا روز قیامت حلال است و حرام آن تا روز قیامت حرام می باشد». ۳۸

۶. همیشه زنده و شاداب : امام صادق (ع) در حدیثی به رمز و راز این جاودانگی و طراوت همیشگی در کلام خدا اشاره دارد. مردی از آن حضرت می پرسد: چرا قرآن با نشر و درس و بررسی، تازه تر و شاداب تر می شود و هرگز کهنه نمی شود؟ امام صادق (ع) در پاسخ می فرماید: «لأنَّ الله تبارک و تعالی لم يجعله لزمان دون زمان و لا لناس دون ناس فهو فی کل زمان جدید و عند کل قوم غض الی یوم القیامة؛ برای این که خدای متعال آن را برای زمانی خاص یا مردمی خاص قرار نداده است. از این رو قرآن در هر زمان تازه است و نزد هر قومی شاداب است تا روز قیامت». ۳۹ طراوت و تازگی قرآن برای همه و همیشه، به خاطر آن است که معجزه جاوید پیامبر (ص) و کلام الهی است و در هر عصری پاسخگوی نیازهای فکری، هدایتی و اجتماعی مردم است.

۷. حفظ، آموزش و عمل: گرچه تلاوت قرآن و حفظ کردن آیات آن ثواب دارد و ارزشمند است، ولی تکلیف مسلمانان در این حد خلاصه نمی شود. حفظ کردن باید همراه با عمل باشد و یاد دادن و یاد گرفتن به قصد اجرای فرموده های خدای متعال. حضرت صادق (ع) فرموده است: «الحافظ للقرآن، العامل به، مع السفارة الکرام البررة؛ کسی که حافظ قرآن و عمل کننده به آن باشد، همراه با سفیران و الامقام و نیکوکار الهی [فرشتگان مقرب] خواهد بود». ۴۰

ضرورت آموختن قرآن نیز در کلام آن حضرت مطرح است و می فرمایند: «ینبغی للمؤمن ان لا يموت حتی يتعلم القرآن أو یكون فی تعلمه؛ سزاوار است که مؤمن نمیرد، تا آن که قرآن را آموخته باشد، یا در حال و مسیر فراگرفتن قرآن باشد». ۴۱

با این حال، پای بندی به احکام قرآن و عمل به آن در تعبیر امام صادق (ع) چنین بیان

شده است: «واحذر ان تقع من اقامتك حروفه في اضاعة حدوده؛ بپرهیز از این که در مسیر اقامه حروف، به اضاعة حدود بیفتی». ۴۲

بسیارند آنان که در شکل و ظاهر به قرآن می پردازند و در ورای جلوه های ظاهری قرآنی، عمل به قرآن مطرح نیست. این گونه برخورد تشریفاتی و مراسمی و شکلی با قرآن، در شان کلام الهی و منشور آسمانی نیست.

۸. جوانان و قرآن: انس با قرآن، دل های جوانان را روشن و زندگی هاشان را با صفا می کند و عامل جذب آنان به پاکی و راه خدا می شود.

امام صادق (ع) می فرماید: «هر جوان مؤمنی که قرآن بخواند، قرآن با گوشت و خون او در می آمیزد و خداوند او را با فرشتگان بزرگوار همراه می سازد و قرآن روز قیامت نگهدارنده او (از دوزخ) خواهد بود؛ من قرأ القرآن و هو شاب مؤمن، اختلط القرآن بلحمه و دمه، وجعله الله عزوجل مع السفارة الكرام البررة و كان القرآن حجيزاً عنه يوم القيامة». ۴۳

خانه هایی که نوای خوش قرآن از حنجره های داوودی از آن ها به گوش می رسد و صبح و شام، جوانان صاحب دل و روشن ضمیر، همدم کتاب خدایی اند و لحظات خویش را با انس با قرآن سپری می کنند، مشمول رحمت خدا و هدایت قرآنی می شوند. این گونه خانه های نورانی از تلاوت، در آسمان ها تابان و فروزان است. امام صادق (ع) می فرماید: «خانه ای که یک فرد مسلمان در آن قرآن تلاوت می کند، برای اهل آسمان نورانی دیده می شود، هم چنان که مردم دنیا در آسمان ستاره درخشان را می بینند». ۴۴

فهم قرآن و رابطه آن با قلب

با توجه به این که قلب و ایمان ارتباط تنگاتنگ با هم دارند و به صراحت بسیاری از آیات قرآنی بیان می دارد که جایگاه ایمان قلب است: «أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ» (المجادله، ۲۲/۵۸)؛ «آنان کسانی هستند که خداوند ایمان را در دل هایشان نوشته». «وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبٌ إِلَيْكُمُْ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ» (الحجر، ۷/۴۹)؛ «ولیکن خداوند ایمان را برایتان دوست داشتنی قرار داده و در دل هایتان استوار کرد». از یک سو، بر اساس آیه ۸۲ سوره اسراء «ایمان» عامل مهم درک و فهم قرآن است، و از سوی دیگر، این باور با ایمان قلبی به مبدأ هستی و عشق به خدا و ایمان به پیامبر (ص) معنا پیدا می کند تا بتواند مهم ترین عامل درک صحیح قرآن شود و آدمی را با معانی بلند قرآن آشنا کند.

به عبارت دیگر، ایمان امانت بزرگ خداوند است و حمل این امانت، شایستگی می‌خواهد، ایمان اکراه بردار نیست و در ایمان نمی‌شود تقلید کرد و همان گونه که ایمان آزادترین و با حرمت ترین انتخاب یک انسان است، هرگونه سخن و عمل که این انتخاب آزاد و حرمت آن را تباه کند، هر چند به نام دین و روی آوری به مردم باشد، قلب آدمی را تباه می‌کند و او را از فهم قرآن دور می‌کند.

تنها کسانی می‌توانند قرآن را به نحو شایسته بفهمند که خدا و پیامبر (ص) را بشناسند و به او ایمان آورند و در ظاهر و باطن به گونه‌ای باشند که در سینه‌هایشان نمونه کوچکی، هر چند در مقیاس کوچک تر از آنچه تمامی قلب پیامبر را فراگرفته، وجود پیدا کرده باشد.

امام صادق (ع) می‌فرماید: «أَتَمَّا الْقُرْآنَ أَمْثَالَ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ دُونَ غَيْرِهِمْ وَ هُمُ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ يَعْرِفُونَهُ فَأَمَّا غَيْرِهِمْ فَمَا أَشَدَّ اشْكَالَهُ عَلَيْهِمْ وَ أَعْبَدَهُ مِنْ مَذَاهِبِ قُلُوبِهِمْ...»؛ منحصرآ قرآن نمونه‌هایی برای مردم داناست نه غیر آنان همان عالمانی که به آن ایمان می‌آورند و آن را می‌شناسند ولی برای دیگران چقدر مشکل است و چه اندازه از دسترس عقل و دل‌هایشان به دور است!». ۴۵

ایمان چنان سهل الوصول و ارزان نیست که به دست هر کسی بیفتد، امری قلبی است که با تمامی زندگی آدمی سر و کار دارد و تمامی هویت یک انسان است. پس فهم حقایق قرآن نیز برای کسی امکان پذیر است که در پی تسلیم درونی و برونی به خدا و برگزیده خدا برآمده و تابع امر آن‌ها باشد. و اینجاست که امام صادق (ع) می‌فرماید: «ما مردم را مؤمن نمی‌شماریم مگر آن که جمیع اوامر ما را متابعت نماید...». ۴۶

خلیفه خدا در زمین بودن یعنی: مطیع خدا بودن، شنونده خوبی برای کلام خدا بودن، تسلیمی در اوج اختیار و در عین بیزاری از طاغوت همراه با شناخت خدا و عشق به او و فرمان برداری از او. چنین قلبی شایسته نور خداست و حق اوست که از این سفره الهی و تجلی خداوندی به زیباترین وجه بهره‌برد و پیوسته با عنصر اعتماد، عشق، و امید به امنیت در بارگاه الهی زندگی می‌کند. و در این حالت، فرد مؤمن چنان مجذوب سخن حق می‌شود که حالت خدایی پیدا می‌کند: «يَقُولُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: لَا يَسْعَى اَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَلَكِنْ يَسْعَى قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ؛ نه زمینم گنجایشم را دارد و نه آسمانم، ولی قلب بنده مؤمنم گنجایش مرا دارد». ۴۷

بنابراین، آنچه که قرآن در تعلیماتش مدّ نظر دارد، پرورش انسان‌هایی است که هم از سلاح علم بهره‌مند هستند و هم از دلی آکنده از ایمان به محبوب خویش؛ و این دو را با بهترین شیوه و عالی‌ترین وجه در راه حق به کار می‌گیرند؛ انسان‌هایی که نمونه‌های بارز آن خود پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) و یاران شایسته و راستین آن‌ها می‌باشند. همان‌هایی که اهداف قرآن را پیوسته در دل و قلب خویش به یقین باور داشته و در عمل با پذیرش حقایق قرآنی همیشه قرین عبادتند؛ یعنی: عاشقانه در پی سپاسگزاری از خدایی که شایسته عبادت است برمی‌آیند و هدف قرآن را برآورده می‌سازند. و تنها توصیه قرآن نیز همین است آنجا که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (یونس، ۱۰/۵۷)؛ «ای مردم از جانب پروردگارتان سوی شما پندی رسیده با شفايي برای [آن مرض‌هایی که] در سينه‌هاست، کتابی که رحمت و هدايت برای مؤمنان است».

ویژگی‌های قاری قرآن:

امام جعفر صادق (ع) صفات و ویژگی‌هایی را برای قاری قرآن بیان کرده‌اند. از آن جایی که قرآن کتاب آسمانی و از جانب پروردگار عالم برای هدایت عالمیان فرستاده شده برای استفاده و بهره‌برداری بیشتر از آن از جانب معصومین (ع) و اولیاء اللّه راهنمایی‌هایی صورت گرفته که ما به مقتضای سؤال به چند روایت از امام صادق (ع) بسنده می‌نماییم.

۱. ولایت اهل بیت (ع): ولایت، محبت و دوستی اهل بیت (ع) در همه عبادات شرط اصلی و اساسی قبولی و پذیرش اعمال از جمله قرائت قرآن است، طبرسی (ره) از حضرت صادق (ع) نقل کرده که: «اهل علم ما هستیم و جاهلان دشمنان ما، و اولوا الالباب شیعیان ما».^{۴۸} چون علم بی ولایت و دوستی اهل بیت و تلاوت نفعی نمی‌رساند اگر چه نیکو بخواند.

از حسین بن ابی‌العلا روایت است که امام صادق (ع) فرمودند: «...چنان چه قاری از شیعیان باشد خداوند او را بدون دغدغه حساب به بهشت می‌برد، و شفاعتش درباره دوستان از خاندان خود و برادران مؤمنش پذیرفته گردد.»^{۴۹}

۲. صحیح خواندن قرآن: خداوند می‌فرماید: «كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ»

(ص، ۲۹/۳۸)، امام جعفر صادق (ع) در باره این آیه کریمه فرمودند: مراد این است که آیات آن را صحیح می خوانند و مراعات وقف و وصل و سایر آداب قرائت را می نمایند، و در معانی آن دقت می کنند و به احکام آن عمل می کنند. و به وعده های آن امیدوارند و از وعیدهای آن می ترسند. از قصه های آن عبرت می گیرند. و به آن چه امر شده در آن می پذیرند و از آنچه نهی شده در آن باز می ایستند. و به خدا قسم مراد حفظ آیات آن و درس حروف آن نیست و خواندن سوره های آن و درس ده قسمت و پنج قسمت آن منظور نیست، حروف آن را حفظ می کنند و حدود آن را ضایع می کنند. و جز این نیست که مراد تدبیر در آیات آن است و عمل کردن به احکام آن. خداوند می فرماید: کتابی به سوی تو نازل کردیم که دارای برکت است تا در آیات آن دقت کنند. « ۵۰

۳. تأثیر پذیری از قرآن: امام صادق (ع) فرمود: بر قاری قرآن شایسته است که چون به آیه رحمت برسد که در آن از بهشت یاد شده، از خدای عزوجل آن را طلب کند، و چون به آیه عذاب برسد، از آتش دوزخ و عذاب دنیا و آخرت به خدا پناهنده شود. « ۵۱

۴. با وضوء و طهارت بودن: در حقیقت قرائت قرآن سخن شنیدن از خداوند است و قاری قرآن در محضر خداوند است. بنابر این ادب اقتضاء می کند که قاری با طهارت باشد. حضرت صادق (ع) فرمودند: «قاری قرآن به عوض هر حرفی در نمازش در صورتی که در حال ایستاده بخواند صد حسنه دارد و در صورتی که نشسته نماز گزارد و در آن قرآن بخواند پنجاه حسنه بابت هر حرفی می برد و در غیر نماز اگر با طهارت باشد بابت هر حرفی بیست و پنج حسنه می برد و اگر بدون طهارت باشد ده حسنه می برد منظور من از حرف این نیست که بگویم «الم» یک حرف است بلکه برای قاری قرآن برای هر حرف یعنی بابت «الف» ده حسنه و بابت حرف «لام» ده حسنه و بابت حرف «میم» ده حسنه و عوض حرف راء ده حسنه می برد. « ۵۲

۵. اهل صداقت و راستی باشد نه تملق و چاپلوسی: از حضرت صادق (ع) نقل شده که پیامبر خدا (ص) فرمودند: «همواره این امت زیر حمایت و لطف خدایند مادامی که قاریانشان نزد فرمانروایان چاپلوسی نکردند و عالمانشان با تبه کاران سازش نکنند، که خوبانشان، به بدان متمایل نشوند، و هر گاه چنین باشند، خداوند لطف خود را از آنان سلب می کند، بعد ستمگران بر آنها مسلط می گردند، و بدترین ستم را بر آنها روا می دارند

پس از آن، بی چارگی و تهی دستی را بر ایشان مقرر می کند. هر گاه قاری قرآنی را دیدی که به دربار شاه پناه می برد، بدان که او دزد است، و مبادا فریب بخوری! او می گوید: قصدش رفع ظلم و دفاع از مظلوم است، و این خود فریب شیطان است که از آن دامی ساخته و خواندن قرآن را نردبانی برای هدف شوم خود قرار داده است. « ۵۳

۶. خضوع و خشوع در برابر قرآن: امام صادق (ع) می فرماید که: «هر که تلاوت قرآن کند و تلاوت او مقارن خضوع و خشوع نباشد و از تلاوت قرآن او را رفتی حاصل نشود و ترس الهی در دل او بهم نرسد، پس حقیقتاً که مرتبه و منزلت قرآن را، این قاری، سهل گرفته است و مرتبه صاحب قرآن را حقیر شمرده است، چنین قاری حتماً زیان کار و اهل نقصان روزگار است، زیانی بین و واضح».

هم چنین می فرمایند: «قاری قرآن در رسیدن به ثواب تلاوت قرآن و رسیدن به فواید آن، محتاج به سه چیز است: یکی: دل خاشع، و دوم: بدن فارغ از شغل ها، سوم: جای خالی، و هر کدام از این سه خصلت، منشأ فایده ای است عظیم، و خشوع، سبب گریختن شیطان است. قال الله تعالی: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» (النحل، ۹۸/۱۶)؛ چنان که حضرت باری تعالی در مقام تعلیم آداب قرائت، فرموده است: هر گاه که تلاوت قرآن می کنی، استعاذه کن و پناه ببر به خداوند متعال، از شیطان رجیم و محروم از رحمت الهی». « ۵۴

۷. برای کسب و سود جویی نباشد: امام صادق (ع) فرمود: «پس بر شما باد به ملازمت قرآن». سپس فرمودند: «برخی از مردمنده که قرآن می خوانند که گفته شود: فلان کس قاری قرآن است، و برخی قرآن می خوانند برای [سودجویی] و به دست آوردن دنیا و خیری در این ها نیست و برخی هستند که قرآن می خوانند تا از آن در نمازشان و در شب و روزشان منتفع شوند». « ۵۵

۸. عمل کردن به قرآن: طبیعی است همان طور که انتظار می رود قاری قرآن باید عملش به قرآن از دیگران بیشتر باشد و در صورت عمل نکردن و آلوده شدن در لجن زار گناه عقوبت او سخت تر خواهد بود.

حضرت صادق (ع) از پدران بزرگوارش روایت کرده و فرمودند: «حضرت رسول اکرم (ص) فرمودند: در روز قیامت دوزخ با سه طایفه گفتگو می کند، امیر، قاری، ثروتمند، به امیر

می گوید: ای کسی که خدا به او فرمانروایی بخشید و عدالت نورزید او را می بلعد چنان که مرغ دانه کنجد را می بلعد، و به قاری می گوید: ای کسی که پیش مردم خود را آراسته نشان داده و با انجام گناهان با خدا مبارزه کرده است، او را [نیز] می بلعد و به ثروتمند می گوید: ای آن که خدا به او دنیای زیاد و فراوانی از روی لطف عطا کرده و [مؤمن فقیر یا] حقیری از او قرض خواسته و او جز بخل کردن را نخواستسته است، او را [هم] می بلعد». ۵۶

۹. اخلاص در قرائت: یکی از شرایط مهم صحت و قبولی عبادات اخلاص و نیت پاک است هم چنین قاری در قرات قرآن باید با خلوص نیت قرآن را تلاوت کند اما اگر قرآن تلاوت کند تا دیگران خوششان بیاید یا تمرین صوت و... باشد این نه تنها ارزشی ندارد بلکه جز وزر و وبال چیزی برای او در پی نخواهد داشت.

امام صادق (ع) فرمودند: «شما را به قرآن سفارش می کنم. قرآن را بیاموزید، گروهی از مردم قرآن می آموزند تا بگویند فلانی قاری قرآن است و عده ای قرآن می آموزند و مقصود او صدا است تا آن که بگویند فلانی صدای خوشی دارد در این گروه ها خیری نیست و عده ای قرآن می آموزند تا در شب و روز با قرآن باشند و در این اندیشه نیستند که کسی بداند و یا نداند». ۵۷

دعای ختم قران از زبان امام صادق (ع)

«اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ قَرَأْتُ مَا قَضَيْتَ مِنْ كِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَهُ عَلَيَّ نَبِيكَ الصَّادِقَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، فَلِكِ الْحَمْدُ رَبَّنَا، اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِمَّنْ يَحِلُّ حَلَالَهُ وَيُحْرَمُ حَرَامُهُ وَيُؤْمِنُ بِمَحْكَمِهِ وَمُتَشَابِهِهِ، وَاجْعَلْهُ لِي أَنْسَا فِي قَبْرِي وَأَنْسَا فِي حَشْرِي، وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ تُرْقِيهِ بِكُلِّ آيَةٍ قَرَأَهَا دَرَجَةً فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ، بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ؛ خدایا! همانا من آنچه را که از کتابت بیان نموده ای، تلاوت کردم؛ همان کتابی که بر پیامبر راستگویت فرو فرستادی. پروردگارا! سپاس و ستایش، سزاوار توست. خداوندا! مرا جزو گروهی قرار بده که حلال قرآن را، حلال و حرامش را، حرام شمرده و به محکم و متشابه آن، معتقد هستند. و قرآن را در قبرم و هنگام حشر و زنده شدنم، انیس و مونس ساز، و نیز مرا جزو کسانی قرار بده که به سبب تلاوت هر آیه ای، آنها را به والاترین مقامات [بهشتی] می رسانی و بر درجه آنان می افزایی. به رحمت ای مهربان ترین مهربانان». ۵۸

نتیجه

همچنان که یاد شد، در دریای کلمات حضرت صادق(ع) گهرهای فراوانی وجود دارد که در باره قرآن کریم است. نقل آن‌ها به طول می‌انجامد. عصاره و خلاصه‌ای از آن مضامین را که در برخی روایات دیگر آمده است، تقدیم می‌کنیم.

امام صادق(ع)، قرآن را دارای آیات ناسخ و منسوخ و محکم و متشابه می‌داند و بهره‌گیری از قرآن را برای کسانی روا می‌شمرد که به این نکات توجه داشته باشند و گزیده گمراه می‌شوند و گمراه می‌کنند. وی برای فراگیری هر حرف از قرآن، پاداش ده حسنه بیان می‌کند و می‌فرماید: قرآنی که خوانده نمی‌شود و غبار بر آن می‌نشیند، روز قیامت به درگاه خدا شکایت می‌کند. تلاوت راستین را آن می‌داند که قرآن خوانان، وقتی به آیات بهشت و جهنم می‌رسند، می‌ایستند و تامل می‌کنند. اهل بیت(ع) را وارثان کتاب خدا و برگزیدگان خلق می‌شمرد و از این خاندان به عنوان وجه‌الله، آیات، بینات و حدودالله یاد می‌کند و ولایت ائمه(ع) را قطب و محور قرآن و همه کتب آسمانی معرفی می‌کند و قرآن را «ثقل اکبر» می‌نامد و آن را چراغ هدایت و فروغ تاریکی و حیات بخش قلب بینا و گشاینده چشم و دل می‌شمارد. از دیدگاه آن حضرت، قرآن «معیار» و ملاک درستی و حقانیت هر حرف و حدیث است و می‌فرماید: «هر چه که از ما برای شما نقل می‌شود، در صورتی که مخالف با قرآن باشد ما نگفته‌ایم و شما نپذیرید». امام اهل بیت پیامبر(ص) را خزانه داران علم الهی و بازگوکنندگان وحی خدا می‌داند و از تفسیر به رای نهی می‌کند و از آن قاری که به خاطر خود نمایی یا کسب درآمد، به قرائت می‌پردازد، نکوهش می‌کند.

امام صادق(ع) که در عصر خود یگانه پیشوای راستین و دلسوزترین مردم به امر امت اسلامی بوده است، سیره اش از اهتمام به اتحاد و یکپارچگی امت اسلامی حکایت می‌کند و آن حضرت چه در گفتار و چه در عمل به اتحاد و انسجام اسلامی به عنوان یک آموزه دینی و ضرورت اجتماعی تأکید داشته است. آن حضرت همچنان که خود این اصل را در تعامل با مسلمانان در ابعاد سیاسی و اجتماعی رعایت می‌نمود، پیروانش را نیز همواره به آن توصیه می‌فرمود و آنان را از هر عملی که تنش‌زا و منافی انسجام و یکپارچگی امت اسلامی بود، برحذر می‌داشت. و می‌فرمود آن چه که باعث اتحاد و یکپارچه‌گی امت اسلامی می‌شود فقط تمسک به قرآن و عمل به آن است.

۱. قرآن در احادیث اسلامی/ ۱۱۵، به نقل از التوسل و الوسيلة إبن تیمیة دمشقی / ۵۲.
۲. بحار الأنوار / ۸۹/ ۲۰۷.
۳. همان: ۴۷/ ۵۸.
۴. مناقب آل أبي طالب: ۳/ ۳۵۹.
۵. الکافی، ۲/ ۱۵۵؛ بحار الأنوار، ۴۷/ ۲۷۴.
۶. الکافی، ۲/ ۶۰۲.
۷. بحار الانوار ۴۷/ ۱۰۱.
۸. الکافی، ۲/ ۶۰۷.
۹. همان، ۶۱۱.
۱۰. الحیة، ۲/ ۱۶۱-۱۶۲.
۱۱. همان/ ۱۷۲.
۱۲. الکافی، ۲/ ۶۰۹.
۱۳. وسائل الشیعة، ۶/ ۱۹۰.
۱۴. همان / ۲۰۱.
۱۵. همان / ۱۶۶.
۱۶. همان / ۱۳۸؛ ثواب الأعمال / ۱۰۱.
۱۷. بحار الأنوار، ۴۷/ ۵۵.
۱۸. الکافی، ۲/ ۶۰۳.
۱۹. وسائل الشیعة، ۶/ ۲۰۰.
۲۰. الکافی، ۲/ ۶۱۰.
۲۱. عقاب الأعمال / ۴۴.
۲۲. مستدرک الوسائل، ۱/ ۲۹۱.
۲۳. الکافی، ۴/ ۶۲۶.
۲۴. همان، ۲/ ۶۱۳.
۲۵. وسائل الشیعة، ۶/ ۱۹۸.
۲۶. الکافی، ۲/ ۶۱۴.
۲۷. مستدرک الوسائل، ۴/ ۲۴۰.
۲۸. مصباح الأنوار / ۱۴۱.
۲۹. وسائل الشیعة، ۶/ ۲۱۵.
۳۰. مجمع البیان، ۱۰/ ۵۶۹.
۳۱. الکافی، ۱/ ۶۱۷.
۳۲. همان / ۶۱۶.
۳۳. بحار الأنوار، ۸۹/ ۱۰۷.
۳۴. الکافی، ۲/ ۵۹۹.
۳۵. همان، ۱/ ۵۹.
۳۶. همان، ۲/ ۶۰۹.
۳۷. الحیة، ۲/ ۱۱۶.
۳۸. الکافی، ۲/ ۱۷-۱۸.
۳۹. بحار الأنوار، ۸۹/ ۱۵.
۴۰. الحیة، ۲/ ۱۵۲.
۴۱. همان / ۱۵۵.
۴۲. بحار الأنوار، ۸۲/ ۴۳.
۴۳. الکافی، ۲/ ۶۰۳.
۴۴. همان / ۶۱۰.
۴۵. بحار الأنوار، ۹۲/ ۱۰.
۴۶. الکافی، ۲/ ۸۷.
۴۷. عوالمی اللثالی، ۴/ ۷.
۴۸. بحار الأنوار، ۲۴/ ۱۲۰.
۴۹. ثواب الأعمال / ۲۳۹.
۵۰. ارشاد القلوب، ۱/ ۷۸.
۵۱. الکافی، ۲/ ۶۱۷.
۵۲. عدة الداعي / ۲۸۷-۲۸۸.
۵۳. آداب اخلاق در اسلام / ۲۴۵.
۵۴. مصباح الشریعة (ترجمه مصطفوی) / ۵۷.
۵۵. بحار الأنوار / ۴/ ۴۱۰.
۵۶. درر الأخبار / ۶۳۳.
۵۷. آداب راز و نیاز به درگاه بی نیاز / ۲۴۷.
۵۸. مکارم الاخلاق / ۳۴۳.